

Denationaliseringer i nyere Tider,

Geografisk Tidsskrift, Bind 7 (1883)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/gto/gto_0007-PDF/gto_0007_66834.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=66834>

pdf genereret den : 22/5-2008

Denationaliseringer i nyere Tider,

af *Emil Elberling*, Bibliothekar.

At Nationaliteten i vore Dage øver en mægtig Indflydelse i det politiske Liv, er en Kjendsgjerning, saa sikker, at den indrømmes selv af dem, der ingenlunde finde det gavnligt for Menneskehedens almindelige Udvikling, og som snarere deri ville se en skæv Retning; men det vilde jo ogsaa være taabeligt at nægte, hvad der bl. a. har givet sig Vidnesbyrd i tvende saa store politiske Fremtoninger som Italiens og Tysklands Enhed. Ligesaa vist er det, at Nationaliteten — hvis man tør sige saa — spiller en Rolle i det videnskabelige Liv, d. v. s. medens man tidligere kun viste ringe Opmærksomhed for de nationale Ejendommeligheder og Modsætninger, følger man nu omhyggelig deres Spor og søger at paavise, hvor de gjøre sig gjældende i Folkenes Liv. Mange vigtige Tildragelser forklares saaledes nu som oprundne af nationale Modsætninger, medens man tidligere udledede dem af helt andre Grunde eller dog skød saadanne i Forgrunden. Nu erkjender man almindelig, at det hussittiske Røre i Böhmen i det 15de Hundrebaar ligesaa fuldt skyldtes nationale som religiøse Grunde, nemlig Strid mellem Tyskere og Slavere. Nu ser man i det engelske og franske Folks Udvikling i Middelalderen Brydninger mellem de germanske og romanske Folke-Elementer, i det de første hist og de sidste her efterhaanden vandt Overvægten. Ja selv i de norditalienske Staters indre Kampe mellem Guelfer og Ghibelliner (Pavens og Kejserens Tilhængere) har man villet spore en lignende Modsætning. Det er vel muligt, at man i disse Spørgsmaal og i andre lignende har overdrevet Nationalitetens Indflydelse, ligesom man tidligere oversaa den; men det har i hvert Fald sin store Betydning, at Blikket er blevet henvendt derpaa, for at det sande Forhold kan komme for Dagen ved nøjere Prøvelse.

Andre videnskabelige Undersøgelser have gaaet ud paa at udfinde, hvor vidt de enkelte Folkeslag have udviklet deres Civilisation selvstændig, eller hvor vidt den skyldtes Paavirkning ude fra (Indvandring af fremmede Nybyggere, Blanding af flere Folkestammer o. lign.), og saaledes kommer man helt naturligt ind paa Spørgsmaalet om mulige Denationaliseringer, d. v. s. om et Folks eller en enkelt Stammes frivillige eller tvungne Opgivelse af sin oprindelige Nationalitet og Tilegnelse af et andet Folks Sprog i Stedet. Thi det tør vistnok siges til Ære for Menneskeheden, at kun aldeles undtagelsesvis er et Folk blevet udryddet af et andet, medens det derimod

I.

jævnlig har fundet Sted, at det sejrende Folk har gjort det overvundne til Trælle, giftet sig med dets Kvinder, paanødt det sit Sprog og sin Levevis, kort sagt efterhaanden optaget det i sig, saa at dette kun er gaaet til Grunde som Helhed, som Folk, men gennem sine enkelte Individider har overført mere eller mindre af sine Ejendommeligheder (især af sit ydre Præg, men stundum ogsaa af sit Sprog) til de Sejrherrer, mellem hvilke det tabte sig. Da Grækerne i Oldtiden havde udført deres største Daad og omstyrtet det persiske Rige, bredte de deres Kultur og til Dels deres Sprog ud over For- og Mellemasien, lige til Indus's og Sirs Bredder, hvor deres Indtrængen endnu sporedes i flere Hundrebaar derefter. Men samtidig optog de en Mængde Asiater og tilegnede sig mange østerlandske Kultur-Elementer, især religiøse og filosofiske Forestillinger — hvorved den saakaldte „Hellenisme“ opstod — og senere gjenopvaagnede flere af de undervungne Folk til et nyt Liv efter en langvarig Dvale under det fremmede Herredømme*). Ligeledes vare Romerne, alt som de udbredte deres Vælde over hele det sydlige og vestlige Evropa, vel i Stand til at indpode deres Sprog og Kultur hos de undervungne Folkeslag; men da Romerriget opløstes, gjorde de oprindelige Indbyggeres Nationalitet sig dog gjældende ved Sammenblandingen med de indtrængte Barbarer**), og skjønt Sprogene i de

*) Ægypterne gjenfindes jo endnu — selv efter Navnet — som Koptere og tillige som Fella'erne, der baade i det ydre Præg og i deres Karakter ligne deres Forfædre, skjønt de have faaet en ny Tro og et nyt Sprog. Peschel. Völkerkunde. 1874. S. 519.

Perserne stode først under græsk og siden under partisk Herredømme, og kom i Middelalderen under Arabere og Mongoler, men have dog holdt sig som et arisk Folk, uagtet de have faaet muhammedansk Tro og et tatarisk Fyrstehus.

Af Oldtidens andre Folkeslag i Forasien have endnu holdt sig baade de semitiske Stammer (i Syrien og Mesopotamien) og Armenierne; det maa heller ikke glemmes, at der allerede den Gang fandtes mange tatariske Stammer i For- og Mellemasien, hvorom den ene Art af Kileskriften — den sakiske — bærer Vidnesbyrd. Derimod synes Lydere, Frygiere og Lykiere at være udslettede og ligeledes de indvandrede Keltere (Galater).

**) Af Folkevandrings barbariske Stammer gik de fleste op i de nye Folkeføder, og kun Angelsakserne fik Overvægten i det engelske Folk. Hunnerne gik derimod næsten sporløst til Grunde (kun Kumanerne i Ungarn gjøre sig

fleste af de paagjældende Lande bleve romanske, fik de nye Folkefærd dog ulige Særpræg, eftersom det var Kelter, Iberere, Thrakere eller andre Stammer, der i sin Tid vare blevne Romerne underlagte.

Paa samme Maade kan man ogsaa, baade i de anthropologiske Forhold og i Samfunds-Indretninger møde det slaviske Element, som i Løbet af Middelalderen optoges i det tyske Folk i alle Landene øst for Elben, lige fra Wagrien til Sachsen, og i alle Preussens østlige Landskaber. Hvor mange Spor de i Vikingetiden indvandrede Nordboer have efterladt sig paa de britiske Øer, især i „Danelagen“, d. v. s. i hele det nordlige England (efter en Linje, dragen fra Themsens Munding til Dees, fra London til Chester), har bl. a. *Worsaae**) tydelig paavist, og der er god Grund til at tro, at det keltiske Element er langt stærkere i det engelske Folk, end man tidligere har menet, eftersom Angelsachserne vistnok for en stor Del ægtede de slagne Briters Kvinder**). Ligeledes have de indianske Stammer i Nordamerika, som i Regelen siges at være blevne udryddede, vistnok afgivet et ikke saa ringe Tilskud til den angloamerikanske Nation, som er ifærd med at dannes***), og til den fransk-canadiske, om man tør kalde den saa, ligesom det utvivlsomt har været Tilfældet i alle de nyspanske Lande i Syd- og

en Ære af at stamme fra dem), og ligeledes de senere Petschneger, Uzier og Khazarer ved den nedre Donau eller Sortehavet. Dog siger *Hellwald* i „Jorden og dens Beboere“ (Norsk Oversættelse. II. S. 208), at mange hunnisk eller tatariske Elementer endnu før Folkevandringen eller efter denne ere gaaede over i det tyske Folk, ligesom senere mange arabiske, slaviske, ungarske og mongolske Krigsfanger.

*) Minder om de Danske og Nordmændene i England, Skotland og Irland. 1851.

**) *Hellwald*. II. S. 165. — Smlgn. *L. Rüdiger* i *Lazarus und Steinthal, Zeitschrift für Völkerpsychologie*. 1865. III. Bd. S. 107 og *G. Lejean* i *Petermanns Mittheilungen*. 1861. *Ergänzungsheft*. S. 2: „Den keltiske Stamme har holdt sig fysiologisk i Egne af England og Frankrig, hvor dens Sprog for længe siden er forsvundet, saaledes i Cornwall, Monmouthshire og Nedre Loire“. — I Yorkshire i Egnen om Craven kan saa vel i ydre Præg som i det særlige Landsmaal tydelig spores det keltiske Element, udtalte *J. Beddoe* i et Foredrag paa „the British Association“s Aarsmøde 1873. (*Times* 19. Septbr. 1873).

***) *Hellwald*. I, S. 131, omtaler Undersøgelser af en Professor Wilson i Toronto, der paastaar, at en stor Del indiansk Blod er bleven optagen af de europæiske Indvandrere, og at dette har efterladt Spor i alle Klasser af det amerikanske Samfund. — Ogsaa andet Steds omtales de saakaldte *halfbreeds* („Halvblods“-Evropæere), som en temmelig talrig Klasse i de vestlige Stater, skjønt de tabe sig i Mængden efterhaanden, som Bebyggelsen skrider frem.

Mellemamerika. Ogsaa er Afkommet af mange af de indfødte Negere sammensmeltet med den hvide Befolkning ved gjentagen Blanding*) — man regnede dem i Regelen for „hvidvaskede“, naar der kun var en Ottendedel eller Sextendedel „sort“ Blod i deres Aarer, altsaa efter tredje eller fjerde Forbindelse med Evropæere — ligesom i Oldtiden Slaveriet, især i den senere romerske Tid ved de umaadelige Mængder af Slaver fra alle Verdens Kanter, virkede folkeblandende, næsten som Udvandringerne gjøre i vore Dage.

Hvad der saaledes skete i ældre Tider, gjentager sig ogsaa nu for vore Øjne paa mange Steder og under højst ulige Forhold. Samtidig med — ja til Dels som en umiddelbar Følge af — de kraftige Bestræbelser, der rundt om i vor Verdensdel gjøres for at vedligeholde og udvikle de enkelte Folkeslags Ejendommeligheder og særlig for at frede og uddanne Modersmaalet, foregaa mange, endog temmelig omfattende og forholdsvis hurtige Denationaliseringer. De foregaa dels i Grænselande, hvor tvende Folkeslag mødes, og man kan her iagttagte, hvorledes det ene Sprog lidt efter lidt viger tilbage for det andet, og hvorledes Personer af den ene Nationalitet tilægge sig det andet Sprog og derved knytte sig til det andet Folk. Man opstillede tidligere den Theori, at denne Tilbagetrængelse stadig foregik fra Syd til Nord og fra Vest til Øst, og satte den da jævnsides med Strømningen af en højere Kultur; men man kan opvise ikke faa Exemppler paa, at Bevægelsen ogsaa gaar den anden Vej, og at det ingenlunde altid — om end i Reglen — er det mest uddannede Folk, som vinder Fremgang i denne nationale „Kamp for Tilværelsen“. Dels foregaaar dette Sprogskifte i saakaldte „Sprogøer“, d. v. s. afskaarne Landstrækninger, hvori Levningerne af en forhen større Stamme bo, eller hvor Nybygder af et fremmed Folk ere blevne grundlagte enten ved ligefrem Indkaldelse eller ved fredelig Indvandring eller ved krigersk Landvinding. Men da Livet altid er mere broget og mangfoldigt end Systemet, er der ogsaa Tilfælde, hvor Forholdet er af blandet Art, og hvor det er vanskeligt at afgjøre, om det skal henføres til den første eller til den anden Klasse. Dog næsten overalt, hvor tvende Folkefærd mødes, vil det vise sig, at det ene trænger det andet tilbage, stærkere eller svagere, hurtigere eller langsommere; ligesom man ogsaa kan iagttagte den Mærkelighed, selv i temmelig

*) Mærkelig nok finder man intet Steds Opgivelser — end ikke løselige — om Forholdet imellem Mulatter og Negre; dog véd man, at Tallet paa Mulatter ingenlunde er ringe, og at Evropæere tit ægte Kvinder af lysere Farve, men Fordommen imod den sorte Race gjør, at Børnene saa vidt mulig regne sig for at være hvide.

nærliggende Egne, at et Folk viger tilbage for et andet, men samtidig selv vinder Fremgang overfor et tredje.

Begynde vi i Evropa vester fra, da træffe vi to af vor Verdensdels ældste Stammer, som begge i ældre Tider have havt en langt større Udbredelse, men som efterhaanden ere blevne sammentrængte paa et stedse mindre Omraade, og som stadig have aftaget i Talrighed, nemlig Baskerne og Kelterne, hine i Spanien og Frankrig, disse i Frankrig og paa de britiske Øer. *Baskernes* Forfædre, Ibererne, bredte sig i Oldtiden over hele den spanske Halvø og en stor Del af det sydvestlige Frankrig (det saakaldte „Akvitanien“), ja efter nogle Ethnologers Mening i den historiske Tid ogsaa over Resten af Frankrig og de britiske Øer, før Kelternes Indvandring, hvorhos Ligurerne i det nordvestlige Italien og Sikanierne paa Sicilien samt de oprindelige Indbyggere paa Corsica og Sardinien regnes for deres Stammefrænder*). Efter at største Delen af Folket var bleven latiniseret under Romernes Herredømme, udbredte Baskerne i det 6te Hundrebaar sig paa ny for en kort Tid over Aquitanien lige til Gironde, hvor Landet endnu er opkaldt efter dem (Gascogne—Vasconia). Nu er Folket derimod indskrænket til det sydvestlige Hjørne af Frankrig, en Del af Departementet Nedre Pyrenæerne**), og til en smal Landstrimmel af Spanien, sønden for Pyrenæerne, d. v. s. den nordlige Del af Provensen Navarra og de tre baskiske Landskaber. Men paa begge Sider af Bjærgene viger Folket og Sproget tilbage.

For Frankrigs Vedkommende siger vistnok *Elisée Réclus* i en Afhandling med det betegnende Navn „Et Folk, som gaar bort***), at Grænsen ikke har forandret sig væsentlig i de sidste 120 Aar, men han tilføjer, at Sproget blandes med fremmede Ord, mister sin Ejenommelighed og synker ned til at være en Jargon; og naar man ser paa det Sprogkaart, der findes i hans store Geografi†), iagttager man omtrent midt imellem Bayonne og Bidache en fransk Sproghalvø — af Form som en lav Flaske eller en omvendt Paddehat — udgaaende fra Landsbyen Urt indtil henimod Landsbyen Hasparren. Paa den spanske Side trænges Sproget mere aabenlyst tilbage, hvilket ogsaa er let forklarligt, naar man husker, at Baskerne her bo i en lang Strimmel Land, hvorfor

det spanske Sprog kan øve et stærkere Tryk, end det franske kan øve nord for Pyrenæerne, hvor de bo sammentrængte i en Krog.

Derfor lyde ogsaa alle Efterretninger herfra ens. *F. Michel**) siger (1857), at det baskiske Sprog i 20—30 Aar har tabt en Strækning i det sydlige Navarra af 8 Lieus (4 Miles) Bredde; en Navarreser fra Olite sønden for Pampluna havde i sin Barndom talt baskisk med Børn af sin Alder (han var 1857 mellem 30 og 40 Aar), men maatte nu gaa omtrent 4 Mil nordligere, $\frac{1}{4}$ Mil hinsides Pampluna, for at faa det at høre i Landsbyerne, og selv her afbrødes stundum dets Omraade. Ligeledes siger *Réclus****) (1867), at Sproget for 40 Aar siden gik indtil Syd for Tafalla og Olite, medens det nu hverken kjendes i Pampluna eller i de øst derfor liggende Byer Monreal og Lumbier. Ifølge *Louis Lande*****) har største Delen af Navarra for længe siden glemt det baskiske Sprog, og hele den sydlige og østlige Del taler castilliansk, blandet med enkelte baskiske Ord, og i „République française“ (12. April 1878) skriver *A. Hovelacque*: „Det er ikke længe siden, man endnu talte baskisk i Alava og det sydlige Navarra, men nu er hele Egnen om Vittoria (i Alava), Estella og Pampluna (i Navarra) spansktales, og der er et blandet Bælte ved Bilbao og Orduna (i Biscaya) og Aoiz (i det nordlige Navarra)“. Grænsen afsættes i *Réclus's* Geografi†) mod Nord gennem Nivelles, Nives og Bidouze's Dale (den naar intet Steds lige til Adour), og mod Syd er Dalen fra Alsasua til Pampluna endnu baskisk ††). Det er altsaa kun i en mindre Del af Alava (det sydligste af Landskaberne) og i Bjærgene i Navarra, samt i største Delen af Biscaya og Guipuscoa (Kystlandskaberne), at Indbyggerne holde fast ved det gamle Sprog; men i Byerne tales ogsaa spansk ved Siden †††).

Saa vidt om den geografiske Udstrækning; spørges om Talrigheden af det baskiske Folk, faar man aldeles tilsvarende Opgivelser. 1836 ansloges Baskernes Tal i Frankrig til 168,000; *Michel* sætter det 20 Aar senere til 140,000, og *Réclus* siger 1867 „højst 120,000“. Ligeledes sætter *Michel Tallet* i Spanien til 700,000,

*) Le Pays Basque. 1857. S. 5.

**) Revue des deux M. 1867. II. S. 316 og 328.

***) Revue des deux M. 1877. I. S. 814.

†) Géogr. univ. II. S. 85. Smlgn. Revue d. d. M. 1867. II. S. 315.

††) Revue d. d. M. 1867. II. S. 316.

†††) Le Pays Basque. S. 2 og S. 5. I Begyndelsen af det 18de Hundrebaar taltes det endnu en Mils Vej fra Vittoria. Stedsnavnene ere baskiske i Egne, hvor der nu kun tales spansk.

*) Se *Hellwald*. II. S. 122 og 132, og *Schiern*. Europas Folkestammer 1851. I. S. 125—29, i Frankrig er det især *Lagunau*, som hævder Udstrækningen af det iberiske Element; for Englands Vedkommende gjør *Huxley* det samme.

**) Arrondissementerne Bayonne og Mauléon.

***) Les Basques, un peuple, qui s'en va. Revue des deux Mondes. 1867. II. S. 328—29.

†) Nouvelle Géographie Univ. II. S. 86.

medens det efter Réclus's Opgivelser maa regnes til 400,000 eller lidt derover. I alt vil det vel blive 550,000, og *Hovelacque* vil i den ovennævnte Artikel endda kun indrømme 450,000. Folkets Aftagen skriver sig i Frankrig fra den stærke Udvandring dels til Byerne i Gascogne, hvor mange Slægtsnavne minde om baskisk Byrd*), dels til Sydamerika, især Argentina, hvor Baskerne selvfølgelig snart tabe sig i den øvrige Befolkning og antage det spanske Sprog. En Hovedgrund til den sidstnævnte Udvandring er Folkets Uvilje imod fast Krigstjeneste**); thi selve Kamplivet er det ikke imod, hvad Carlistkrigene til fulde godtgjøre, og Réclus udtaler, at der maaske er flere Baskere — eller dog af baskisk Byrd — i fremmede Lande end hjemme (d. v. s. i Nedre Pyrenæerne). Ophævelsen af de baskiske Landes Særrettigheder („Fueros“) og særlig af Værnepligts-Friheden til Straf for deres haardnakkede Understøttelse af Don Carlos's sidste Opstand (1872—76) vil maaske paa spansk Side have lignende Virkninger som nord for Pyrenæerne, og altsaa fremskynde Baskernes nationale Undergang, især da den spanske Regering allerede længe har arbejdet paa at udslette deres Sprog***).

Det gaar ingenlunde *Kelterne* bedre, hverken i Bretagne overfor Franskmandene eller i Irland, Højskotland og Wales over for Engleskmændene, og det er egentlig kun i det sidstnævnte Land, der vises nogen Interesse for at værne om Modersmaalet, saa at Navnet „det britiske Rige“ næsten er som en Spot, der minder om en forsvunden Befolkning. I alle disse Lande gaar Denationaliseringen fra Øst til Vest, altsaa i modsat Retning af, hvad der skulde finde Sted efter den ovennævnte Theori. Om *Bretagne* siger *Réclus*†), at Grænsen mellem de to Sprog ikke er bleven ændret stærkt siden det 12te Hundredeaar, men at det bretonske Sprog derimod er blevet meget blandet. En Linje, dragen fra St. Brieu paa Nordkysten over Pontivy til Vannes, danner omtrent Grænsen mellem de to Sprog, siger den engelske Forfatter *Th. Phillips*††), der med megen Varme omfatter Kelternes Sag; men skjønt det bretonske Sprog endnu har Overvægten vest for denne Linje, skrider Forfranskningen dog fremad derved, at ikke alene de større Byer (Brest og Morlaix), men ogsaa alle de, som have kun en Smule

Betydning (Chateaulin, Guingamp) ere fransktalende*), og at Skolerne næsten udelukkende bruge dette Sprog**). „Vannes ligger endnu paa keltisk Grund, men St. Brieu paa fransk“, siger *Hovelacque****). Tallet paa Bretonner eller Breyzader sættes til 800,000 (1836 derimod til 1,134,000), og Forholdet bestemmes nøjere af Phillips saaledes: „I Côtes du Nord taler Halvdelen af Indbyggerne bretonsk, og en Fjerdedel forstaa kun dette Sprog; af Morbihans 446,000 Indbyggere forstaa 100,000 ikke fransk; i Finistère tale 400,000 bretonsk, men 140,000 (d. v. s. Stadboerne) alene fransk; i alt taler en halv Million kun bretonsk†). Dette var i Aaret 1849, og Forholdet er selvfølgelig nu ugunstigere. *Phillips* tilføjer, at Sproget er renere i Skrift end i Tale; men det kan kun lidet nytte, da der i hele Bretagne kun udkommer ét bretonsk Ugeblad††). Derimod bør det fremhæves, at der 1870 udkom bretonske Krigssange og under de senere politiske Kampe flere Flyveskrifter†††), baade legitime og republikanske, stiledede til Landboerne, der altsaa mentes mest modtagelige for Paavirkning gennem dette Sprog. Den franske Regering har vist en saadan Iver for at fortrænge det, at den 1859 opløste et rent literært Selskab, stiftet 1843 i Quimper, og først 1873 fik det Lov at dannes paa ny*†).

Irland frembyder det Særsyn, at skjønt der kun vises grumme liden Iver for Modersmaalet*††), og skjønt det engelske Sprog i den sidste Menneskealder hurtig har bredt sig over en stor Del af Øen og stedse trænger videre frem, er det dog saare langt fra, at man kan kalde Irelænderne angliserede. Tværtimod, Minderne om gammelt folkeligt Nag imod Angelsachserne (Sassanach), den religiøse Modsætning mellem Katholiker og Protestanter, de politiske Ønsker om selvstændig Styrelse („Repeal“, som det hed i O'Connells Dage, „Home Rule“, som Kampraabet

*) Wales. S. 572.

**) Wales. S. 568. „Forsøget paa at indføre bretonsk i Skolerne mislykkedes.“

***) République française. 12. April 1878.

†) Wales. S. 566. — „Sproget er i nogle Egne forsvindende, især i og nærved de større Byer, hvor enhver Handegren er i Franskmands Hænder.“ S. 573.

††) Réclus. Géogr. univ. II. S. 616.

†††) Gaidoz. Revue d. d. M. 1871. VI. S. 931—32.

*†) Revue celtique. II. S. 146 og 428. „I de sidste Aar trykkes mange nye Bøger, Sproglærer, Skolebøger, Sange, Helgenhistorier paa bretonsk; et Selskab i Quimper søger at dyrke det oprindelige Sprog og udbrede dets Literatur“, siger *Phillips*. Wales. 1849. S. 569.

*††) Der udkommer ikke et eneste ertisk Blad; først iaar har man begyndt med et literært Ugeblad, trykt i begge Sprog.

*) Revue d. d. M. 1867. II. S. 331.

**) Af de 1329 værnepligtige fra Nedre Pyrenæerne udeblev 1872 ikke færre end 725 fra Sessionen, og deraf vare de fleste Baskere. Réclus. Géogr. univ. II. S. 87.

***) *Michel*. Le Pays Basque. S. 5.

†) Géographie univ. II. S. 617.

††) Wales. 1849. S. 566. — Fra Øvre-Bretagne er det keltiske Sprog aldeles forsvundet.

nu lyder) og de stadig tilbagevendende sociale Brydninger mellem Godsejere og Fæstere dame i Forening en dyb Kløft imellem Irelændere og Engelskmænd. Det er dog fortrinsvis i den vestlige Del af Øen, altsaa netop hvor de keltiske Elementer ere stærkest, og hvor det engelske Sprog først har trængt frem i den nyere Tid, at det politiske Røre har om ikke just sit Arnested, saa dog sin Tumleplads. Den nordlige Fjerding af Øen (Ulster) er for en stor Del beboet af Ætlinger af de skotske Nybyggere, som bosattes i Cromwells Tid, og er derfor mest protestantisk, og i den østlige Fjerding (Leinster) har engelsk Sprog længe haft en saadan Overvægt, at Indbyggerne jævnlig kaldes „Sachser“ af Folkene fra de vestlige Egne*). Her talte 1851 kun 3½ pCt. af Indbyggerne ersisk (især i et Strøg om Drogheda) og i Ulster 7 pCt., medens man for hele Ireland regnede 23,3 pCt., altsaa næsten en Fjerdedel; men 1861 sank Brøken til 19 og 1871 til 15 pCt.**). I Aaret 1825 talte ½ Mill. Irelændere alene ersisk, og end videre talte 1 Mill. dette Sprog, men kunde dog ved Siden deraf noget engelsk og brugte dette lejlighedsvis i Handel og Vandel***). 1851 var der vel endnu 1½ Mill., som kunde tale ersisk, men kun 320,000 (deraf 136,000 Mænd og 184,000 Kvinder — de sidste færdes jo noget mindre uden for Hjemmet) kunde alene dette Sprog, og 1878 anslaa *Hovelacque*†) Tallet paa dem, der alene kunne tale og forstaa ersisk, til 150,000, altsaa knap en Tredjedel imod 1825 og knap en Halvdel imod 1851. Afgangen skyldes dels de ældre Slægtleds Bortdøen, dels den forholdsvis stærke Udvandring fra de vestlige, rent keltiske Egne††). *Kohl* giver allerede 1842 et Exempel herpaa, i det han fortæller, at ved Edgeworthtown i Grevskabet Longford, omtrent midt i Ireland, boede en gammel Kvinde, som sagde, at for 50 Aar talte alle Mennesker i denne Egn ersisk, men nu ingen — altsaa et Tilfælde, der aldeles ligner, hvad Michel fortæller fra det spanske Navarra.

*) *Kohl*. Reisen in Irland. 1843. I S. 112. Samme Forfatter siger I. S. 257, : „De forstaa endnu ikke engelsk“ er en stadig Talemaade i det vestlige Ireland, Skotland og Wales for at betegne Barbariet. Engelsk er Bærer af al Kultur; alle Folk ville derfor lære det“.

**) *Réclus*. Géogr. univ. IV. 769.

***) *Phillips*. Wales. 1849. S. 7 og S. 553 efter Opgivelser fra den Undersøgelse, der foretoges af Kommissærerne for det irske Skolevæsen. — „Forældrene vise overalt Omhu for, at Børnene lære engelsk.“ S. 554.

†) République française. 12. April 1878.

††) Reisen in Irland. 1843. I. S. 50. — „Godsejerne forstaa i Regelen ikke ersisk, undtagen i Egnen om Galway, den mest nationale Stad.“ S. 52.

Efter det Sprogkaart, *Réclus* har*), er det kun i Grevskaberne Mayo og Galway, det vestlige Connaught, at over Halvdelen af Indbyggerne taler ersisk; i det nordvestlige Hjørne af Ulster imellem Donegal og Lough Foyle Bugten, et Stykke af Connaught sønden for Donegal Bugten (Grevskabet Sligo) og et andet nordvest for Limerick (Grevskabet Clare), samt i den sydlige Del af Munster sønden for en Linje fra Limerick til Wexford opgives imellem 30 og 50 pCt. Kelter, hvorhos Egnen omkring Limerick og en anden Egn i Ulster omkring Cavan og Monaghan har indtil 10 pCt. Derimod har hele den østlige Del af Øen kun 5 pCt. ersisk talende.

I *Wales* vise Indbyggerne vistnok større Iver for at frede om deres Sprog, bl. a. ved store Folkefester, hvor Præmier uddeles for Bardesange og andre Digtninger, og ved en ikke ringe Literatur (især Opbyggelsesskrifter), en halv Snes Dag- eller Ugeblade og 15 Maanedse- eller Tidsskrifter**); men alligevel gaar Sproget tilbage, især i Syd-Wales. „I to af Grevskaberne, Radnor og Pembroke, er Talesproget engelsk; ligeledes i en Del af Brecknock samt i alle Byer med over 2000 Indbyggere; i Grevskabet Glamorgan og i alle Byer i Carmarthen er engelsk Sprog vel kjendt og meget almindelig brugt“ — hed det i Breve til „Times“ (17. Septbr. 1866). „Engelsk Sprog gjør utvivlsomt store Fremskridt; alle regne Uvidenhed deri for et stort Tab, og Forældrene ere ivrige for, at Børnene lære engelsk. Skolesproget er udelukkende engelsk, og dette bruges ogsaa i Byerne ved Gudstjenesten“. Det er især ved Minerne og Fabrikkerne, samt langs med Jærnvejene, at det engelske Sprog breder sig over Landet. Saaledes skrives til „Times“ (17. Novbr. 1871), at i Grevskabet Merioneth er engelsk Gudstjeneste bleven almindelig ved Siden af den walisiske, siden Jærnvejene byggedes, og at Børnene alle tale engelsk, saa at Forældrene lære det af dem, medens de 10 Aar tidligere ikke kjendte noget dertil. I Landsbyerne holder det walisiske Sprog sig langt bedre, og især synes den mellemste Del af Landet at holde fast ved det gamle Sprog***).

*) Géogr. univ. IV. S. 770.

**) Derimod skulde den Højskole, som oprettedes 1872 i Aberystwyth, ikke omfatte de keltiske Studier. Revue celtique. II. S. 288.

***) Brev til „Times“ 14. Novbr. 1871 af et Parlamentsmedlem *Osborne Morgan*, som udtrykkelig fremhæver, hvorledes ersisk og gælisk i Modsetning til walisisk kun tales i fjærne Afkroge af Ireland og Skotland og ikke i nogen væsentlig Grad bruges som Meddelelsesmiddel i Forretningslivet — I samme Numer af „Times“ meddeles fra en anden Side, at de walisiske Methodister paa et nylig holdt Møde havde indrømmet, at „det vilde være en taabelig Blindhed at ville nægte den Kjendsgjerning,

I Aaret 1841 opgaves af de 1,050,000 Mennesker, som boede i Wales og det tilgrænsende Grevskab Monmouth, der danner ligesom Overgangen til England, en halv Million alene at tale walisisk, medens en Fjerdedel talte begge Sprog, og en Fjerdedel alene engelsk*). Derimod regnede Franskmanden *Gaidoz*, der nærer stor Kjærlighed til de keltiske Stammer og deres Sprog, at der 1871 kun var 400,000, d. v. s. en Tredjedel af Indbyggerne, som alene talte walisisk, og en Tredjedel, som talte begge Sprog**). Og naar man husker, hvor stor en Folkemængde der er samlet i det sydlige Grevskab Glamorgan med Kulbyerne Cardiff, Swansea og Merthyr Tydfil (1881: 514,000), vil man vistnok efter de ovenstaaende Oplysninger give ham Medhold***). Paa den anden Side er det mærkeligt at se, hvorledes Waliserne i Liverpool have ikke mindre end 20 Kapeller, i hvilke deres Sprog prædikkes, og ligeledes i flere andre engelske Byer, og hvorledes de baade i Nordamerika og i en Nybygd, som de have grundlagt i Patagonien, endnu holde fast ved deres Sprog†).

Endnu stærkere end i Wales viger det keltiske, gaeliske Sprog tilbage i Højskotland, saa meget mere som Indbyggerne kun vise liden Interesse derfor. 1811 var der over 300,000, som kun forstod gaelisk; men 1851 var der kun 250,000, som kunde tale det, og af dem var der endda kun en Tredjedel, som ikke tillige kunde forstaa og tale engelsk††). 1882 opgaves i en Beretning til Parlamentet Tallet paa dem, som talte gaelisk, til 231,600, deraf 117,200 i de tre Grevskaber, Inverness, Ross og Cromarty med tilsammen 166,000 Indbyggere, altsaa 5 Syvendele. Denne Aftagen tilskrives dels de højere Klassers Ringeagt for Folkesproget, dels den Udvandring eller rettere Fordrivelse af Indbyggerne, som fremkaldes ved Godsejernes Lyst til at bruge Markerne som Græsgange eller til Jagtgrund†††). *Kohl*, som er

at Waliserne vare paa Veje til at antage det engelske Sprog.“

*) Phillips. Wales. 1849. S. 567.

**) Revue d. d. Mondes. II. Bd. S. 207.

***) Hele Wales havde 1881 en Folkemængde af omtr. 1,360,000.

†) „Der er vistnok flere Waliser i England og Nordamerika, som have glemt deres gamle Sprog, end der er, som endnu tale det. Slægtsnavnene Roberts, Edwards og Jones tyde derpaa. I Nordamerika leve 300,000 Mennesker af walisisk Byrd, men næppe en Tredjedel er bleven Modersmaalet tro, og den taler desuden ogsaa engelsk“. Réclus. Géogr. univ. IV. S. 390—91.

††) Phillips. Wales 1849. S. 513. Réclus Géogr. univ. IV. S. 721, efter Logan, Celtic Gatherings.

†††) Revue celtique. II. 147 og III. 486. „Udvandring fra Højländene efter saakaldt „Clearance“ (Klaring). Smign. Kohl. Reisen in Schottland. 1844. I. S. 135.

en god Iagttaget, siger ligefrem: „Fortrængelsen af det gaeliske Sprog gjør raske Fremskridt; jeg fandt paa min Rejse mange Spor til et først fornylig udryddet Sprog“, og „der er i Højländene Landsbyer og Dale, hvor der for 40—50 Aar siden taltes gaelisk, men hvor man nu kun hører engelsk. Tit tale Forældrene gaelisk indbyrdes, men Børnene engelsk“*). Skotten *J. Murray*, som grundig har studeret de skotske Dialekter, opgiver**) Sproggrænsen saaledes fra Nord til Syd: Fra Nairn ved Murray Fjord i en Linje mod Sydøst henimod Balmoral og Ballater ved Floden Dee, derfra mod Sydvest over Dunkeld, Comrie og Callander til Nord for Søen Loch Lomond og derfra til Clyde-Fjorden, medens hele det østlige Stykke af Nordskotland mellem Murray- og Tay-Fjorden er aldeles engelsk. Men han forklarer sin Opgivelse nærmere saaledes, at saafremt der endnu findes nogle indfødte Indbyggere, som tale gaelisk, drages det paagældende Sted inden for Grænsen uden Hensyn til, hvor mange eller hvor faa det er, og at man derfor kan regne, at i et Bælte af 10 engelske (2½ danske) Mile fra Sproggrænsen er gaelisk kun Sprog for et forsvindende Mindretal, især i Byerne. Han tilføjer, at i næsten enhver Del af Højländene bliver det engelske Sprog mere eller mindre forstaaet og talt, og han giver flere Exempler paa, at den gaeliske Gudstjeneste siden 1843 er bleven afløst af engelsk Gudstjeneste i Byer lige ved den nuværende Sproggrænse, dog ikke for de ældre Folk. Børnene kunne ikke tale gaelisk***). Paa Hebriderne holder Sproget sig selvfølgelig bedre paa Grund af Afsondretheden. Den vestligste af de skotske Øer, den lille St. Kilda, er efter Murray aldeles gaelisk; ingen kan her tale engelsk.

Endelig hedder det om det femte keltiske Sprog, det saakaldte Manx paa Øen *Man*, at det er saa godt som uddødt. Kun de gamle Folk tale det, medens de

*) Kohl. Land und Leute der britischen Inseln. 1844. I. S. 305.

**) The dialects of the southern countries of Scotland, with an appendix on the present limits of the gaelic Scotch in Transactions of the philological society. London 1873. S. 232—34.

***) Der vises ogsaa kun ringe Iver for at standse Sprogets Uddøen. „Literaturen er i vor Tid aldeles forsvindende; meget lidet trykkes, være sig af Vers eller i Prosa; enkelte Tidsskrifter ere forsøgte, men snart standsede“, siger Revue celtique. III. S. 439—87. Derimod omtaler det samme Tidsskrift gaeliske Nybygder i Canada, hvor Modersmaalet endnu tales, ja hvor Negre, der stamme fra oprindelige Slaver, have antaget det keltiske Sprog. Højskoterne i Nordamerika have derimod ikke holdt fast derved, og det prædikkes her ikke mere. III. S. 111—12.

yngre ogsaa bruge engelsk i det huslige Liv. „I Begyndelsen af dette Hundrebaar var der i de fleste Landsogne Gudstjeneste i dette Sprog de 3 Søndage i hver Maaned; nu bruges det sjælden mere end hver anden Søndag, og ofte kun én Gang om Maaned; i Bykirkerne har det helt hørt op at bruges“ — sagde allerede *Phillips* for en Menneskealder siden*), og han ventede, at „Sproget i Løbet af næste Slægtled vilde være en ærverdige Levning fra svundne Tider, kun interesserede Sprog- og Oldgranskerne“. Det vil altsaa rimeligvis snart dele Skæbne med det corniske i Cornwall, som ophørte at være Folkesprog ved Aaret 1700, og som helt forsvandt, da den sidste Kvinde, som talte det, døde 1778, over 100 Aar gammel. De andre keltiske Sprog ville vistnok endnu holde sig i Menneskealderne, da de tales i Bjerglande eller paa anden Maade ere værnede mod ydre Tryk, men næppe nogen Sinde føre mere end et Skyggeliv.

Det er dog ikke alene overfor de tvende døende Sprog, det baskiske imod Syd og det bretonske imod Vest, at det franske viser sin Kraft, men ogsaa overfor det *flamske* imod Nord og det tyske imod Øst. I Middelalderen var hele Artois og en Del af Picardie lige til Amiens og Abbeville, altsaa til Floden Somme, delt imellem fransk og flamsk, og endnu i det 17de Hundrebaar gik det sidstnævnte indtil Boulogne og nord for en Linje, dragen herfra til St. Omer, saa at Grevskaberne Boulogne og Guines alene talte flamsk. Dog nu er flamsk aldeles ukjendt i denne Egn, og kun Stedsnavnene minde om det tidligere Forhold. Ligeledes er hele Picardie fransk, og kun 4 Bygder i Artois tale flamsk, medens flere andre, som endnu 1845 mere eller mindre brugte dette Sprog, nu ere forfranskede. Ligeledes viger det flamske tilbage i Departementet Nord, især i Byerne. Gravelines er helt fransk, Bourbourg for de tre Fjerdedele og ligeledes Dunkerque, skjønt det franske Sprog var aldeles ukjendt her, da Byen for 200 Aar siden (1662) kom til Frankrig; kun Smaaborgere og Arbejdere tale endnu flamsk, men kunne ogsaa fransk. End videre er det flamske Sprog fortrængt fra Lille, hvor det endnu 1789, altsaa lige indtil den store Revolution, brugtes af Præsterne ved Prædikenen, og kun de to nordligste Arrondissementer, Dunkerque og Hazebrouk, maa endnu regnes for flamske, skjønt mange af Indbyggerne tillige tale fransk, og skjønt det flamske Maal her er stærkt blandet. Saaledes fremstilles Forholdene af en Hollænder

*) Wales. 1849. S. 564. — *Cuning*, Isle of Man. 1848. S. 315. „Manx tales almindelig i Bjergegnene og i de nordvestlige Sogne. Der er dog kun faa Personer, og af Ungdommen maaske ingen, som ikke kan engelsk. Der er ingen indfødt Literatur undtagen et Par Ballader fra det 16de Hundrebaar.“

i Tidsskriftet *Globus* (fra Septbr. 1874); han regner Tallet paa de flamsk-talende til 165,000, medens *Réclus**) kun opgiver 150,000. *R. Böckh***) afviger ikke synderlig fra denne Fremstilling og fremhæver særlig, hvorledes den nordligste Del af Grevskabet Artois næsten kun har flamske Stedsnavne. Efter hans Beregninger skulde det flamske Sprogomraade i Frankrig oprindeligt have udgjort 50 Flademile med 300—350,000 Indbyggere, medens det nu kun udgjør 23 Flademile og har 182,000 Indb., hvoraf endda en Del er mere fransk end flamsk. I Belgien hævder det flamske Sprog derimod sit Omraade og har efterhaanden — især i den nyeste Tid — vundet næsten fuld Ligestilling med det franske baade i Forvaltningen, for Domstolene og i Skolerne, saa at vistnok ingen Fare her truer dets Vedligeholdelse.

Ogsaa i det nordlige — nu tyske — *Lothringen* har det franske Sprog i Tidernes Løb gjort Fremskridt, og især er Forfranskningen bleven drevet med stor Iver i Tidsrummet 1850—70. Tyskerne indrømme derfor ogsaa, at hele Egnen om Metz er aldeles fransk, og i selve Byen raader nu kun det særlige Landsmaal „Patois Messin“, medens der endnu i vort Hundrebaars første Tider af og til holdtes tysk Prædiken her. Selvfølgelig maa man se bort fra den nye Indvandring, der øst fra er kommen til Byen siden 1870. I den øvrige Del af dette Landskab, som først 1738 kom under Frankrig (Metz kom allerede 1556), og som længe beholdt Navnet „Allemagne“, har det franske Sprog efterhaanden udvidet sig over hele den sydvestlige Strimmel. Halvdelen af Kredsen Saarburg og hele Kredsen Chateau Salins (eller Salzburg) er aldeles fransk, samt en mindre Del af Kredsen Forbach og Bolchen, medens Stedsnavnene i deres forfranskede, tit helt meningsløse Form tilstrækkelig vidne om, at Grunden oprindeligt var tysk***). Sproggrænsen gaar fra Longwy til Mosel, lidt sønden for Diedenhofen (Thionville), overskærer Floden og følger en skraa Linje indtil Søerne vesten for Saarburg, saaledes at Falkenberg er tysk, men Mörchingen fransk. Egnen Syd for Saarburg til Vogeserne er ligeledes forfransket. I alt ere i tysk Lothringen kun 369 Kommuner helt tyske og 380 blandede eller helt franske, og Tallet paa de fransk-

*) Géogr. univ. II. S. 781—82.

**) Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet. 1869. S. 193—94 og S. 303—4.

***) Af det tyske Sprogomraade i Lothringen, bestemt efter Stedsnavnene, var allerede 1844 omtr. en Niendedel forfransket, med 40,000 Indbyggere af 350,000. Efter *Naberts* omhyggelige Undersøgelser, se *R. Böckh*. Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet. S. 173—84 og S. 295—303. Smlgn. Augsb. Allg. Zeitg. 13. Novbr. 1873.

talende opgives af Tyskerne selv til omtr. 200,000*). Det er derfor intet Under, at alle Valgene i denne Egn ere faldne paa Mænd af det saakaldte „Protest-Parti“, der ikke vil nogen Udsoning med Tyskerne, men kun venter paa en fransk Sejr, som kan give Oprensning for Nederlagene 1870—71. Om der i Tidernes Løb vil være bedre Udsigter for Tyskerne i det nordlige — endnu tysktalende — Landstrøg, lader sig ikke sige; men fra tysk Side kan man finde en saadan Udtalelse, som at tysk Sprog vilde være helt fortrængt, saafremt man endnu i 50 Aar havde fortsat, saaledes som man havde begyndt før Krigen**).

Forholdene ere ikke lidt anderledes i *Elsass*, som endnu i alt væsentligt er tysktalende. Ved Afstaaelsen til Frankrig af det sydvestlige Hjørne, Arrondissementet Belfort, fulgtes Sproggrænsen med stor Nøjagtighed, skjønt Stedsnavne vise, at Strøget oprindeligt var tysk***). Ligeledes maa det erkjendes, at Vogeserne er den virkelige Folkegrænse, og kun nogle enkelte Bjærgdale paa den østlige Side gjøre en Undtagelse, d. v. s. vidne om det franske Sprogs Fremtrængen. De 60,000 fransktalende, som regnes at bo i *Elsass*, skyldes for største Delen ligefrem Indvandring. Vistnok havde der ogsaa for Byernes Vedkommende begyndt en Forfranskning, især blandt Ungdommen, og Tyskerne indrømme, at saafremt de vare komne 10 Aar senere, vilde de have mistet det Fodfæste i Landet, hvorved de nu haabe paa at kunne vinde Befolkningen nationalt tilbage. Det gik i *Elsass*, som det gik i *Angel*. Folket begyndte at skamme sig ved sit Sprog, som ikke regnedes for at være fint nok; man talte derfor gjerne fransk ved alle offentlige Læjligheder, om det end tit var fransk derefter***) og tiltrak sig Franskmændenes Spot; til huslig Brug holdt man derimod fast ved sit gamle Maal, der rigtignok af Tyskerne fik et ligesaa slet Skudsmaal og kaldtes „verstümmelt“. Paa Landet var derimod Kirke- og Skolesprog udelukkende tysk, og faa Aar før Krigen kunde

Halvdelen af Rekrutterne ikke ét fransk Ord, naar de kom i Tjenesten*). Derimod var Stemningen i hele Landet afgjort for Frankrig, og det er betegnende, at man i Aaret 1848 i *Elsass* fejrede den tohundredaarige Forbindelse med Frankrig, medens man hinsides *Rhinen* holdt Parlament for at grundlægge Tysklands Enhed**). Tiden alene kan vise, om det vil lykkes Tyskerne at vække hos *Elsasserne* Følelsen for, at de høre hjemme der, hvor Sproget viser hen, eller om de historiske Traditioner ville være stærkere end Modersmaalet. Dannelsen af det saakaldte Selvstændigheds- („Autonomist“-) Parti tyder i den første Retning, og den stærke Udvandring af ivrige Franskmænd vil lette Tyskerne Arbejdet***). Ej heller maa det glemmes, at der allerede før 1870 var et vistnok ringe, tysk-nationalt Parti i *Elsass* og nogle Digtere i Landsmaalet (A. Stöber bl. a.)

Det er dog ikke alene paa Frankrigs Grund og under den franske Regerings Understøttelse, at det franske Sprog har trængt det tyske tilbage; det samme Skue gjentager sig i det vestlige *Schweiz*, i Kantonerne *Fribourg* og *Valais*. Indbyggerne i det sidste Kanton ere, mærkelig nok, til Dels fortyskede *Romanere*, som altsaa nu vende tilbage til deres oprindelige Stamme. *Fribourg* er uagtet sit Navn mere fransk end tysk, og i de Familier, hvor begge Sprog tales, plejer det franske at vinde Overvægten. 1860 talte 23 $\frac{1}{3}$ pCt. af Familierne i hele *Schweiz* fransk imod 69 $\frac{1}{2}$ pCt. tysk; 1870 var Brøken voxet for det franske Sprog til 24 pCt., men aftagen for det tyske til 69 $\frac{1}{2}$).

*) T. Wirth. La langue française dans les départements de l'Est. 1867.

**) Den franske Hær fik et stort Tal af sine Underofficerer fra *Elsass*. Herfra stamme ogsaa flere af Frankrigs bekendteste Krigere, *Kleber*, *Lefébvre*, *Ney*, *Rapp*; end videre Mænd som *Humann*, Finansminister under *Ludvig Filip*, *Haussmann*, Lederen af *Paris's* Ombygning under det andet Kejserdømme, og flere af Nutidens dygtigste Publicister.

***) Folkemængden i *Elsass* og tysk *Lothringen* var 1866 1,597,000 og 1880 1,567,000, altsaa 30,000 Mennesker mindre, uagtet den større Troppestykke og den stærke Indflytning fra Tyskland. Allerede før 1870 drog mange *Elsassere* til *Paris* og andre Dele af det egentlige Frankrig; medens Befolkningen under Revolutionen følte sig saa tysk, at 50,000 fulgte med de tyske Tropper 1793, da de maatte trække sig tilbage over *Rhinen*.

†) Af *Fribourgs* 20,898 Familier vare 1870 16,682 franske og 6056 tyske, altsaa næsten tre Fjerdedele franske, medens Forholdet er ikke lidt gunstigere for Tyskerne, naar man tæller efter Personer (1880: 97,316 med 35,705). Af Kantonets 6 Distrikter ere de fire helt franske, og *Gruyère* næsten, medens *Sødistriktet* er næsten helt tysk. (Jahrbuch

*) H. Kiepert. Zeitschrift der Gesellschaft der Erdkunde. IX. 1874. S. 315—16. Smlgn. *Réclus*. Géogr. univ. II. S. 520—21.

**) Augsb. Allg. Zeitg. 14. Novbr. 1873.

***) R. Böckh anslaaer Befolkningen i det saaledes forfranskede Strøg til 60,000 og dettes Omfang til 12 Flademile. S. 166—68.

†) „Ikke efter 50 Aar vilde vi være komne for sent; 10 Aar vilde have været nok.“ Köln. Zeitg. 11. Decbr. 1871.

††) D. v. s. franske Ord i tyske Vendinger, omtrent som *Anglertysk*, hvis enkelte Ord vel til Dels ere enten højtyske eller plattyske, men hvis Vendinger bedre forstaas af en *Dansker* end en *Tysker*. Se *Tuxen*. Det plattyske Sprog i *Angel*. 1857. S. 38.

Ligesom det tyske Sprog i Vest viger tilbage for det franske, saaledes viger det ogsaa i Syd tilbage for det italienske, i *vælsk Tyrol*, og man kan jævnlig finde bitre Klager derover i tyske Bøger og Blade. Saaledes tales der i et Brev fra Sydtyrol til „Kölnische Zeitung“*) om „den meget karakteristiske Iagttagelse, den tyske Nationalitets Tilbagegang i næsten hele det sydlige Tyrol. Vel langsomt, men saa meget stadigere rykke Italienerne frem nord paa og trænge Tyskerne bort. At italiensk Sprog og Skik allerede længe har raadet i Roveredo, Arco, Riva og den endnu i østerrigsk Besiddelse værende Kyst af Garda-Søen, er vel kendt. Men især siden 1859 og endnu mere siden 1866 skyde Italienerne stedse nye Forposter ud for at tilvende sig ægte tysk Omraade. I Kaltern, Tramin, Branzell og andre Egne inellem Botzen og Trient, samt i Ulten Dal og ved Nonsberg indvandre hvert Aar flere Italiener for at bosætte sig, og selv i Botzen, Burgstätt, Brixen, ja i Meran voxer Tallet paa italienske Indbyggere fra Aar til Aar. Især iblandt Arbejderbefolkningen hører man nu næsten mere italiensk end tysk Tale, hvilket langt fra var Tilfældet for 10 Aar siden. Alle disse paa tysk Grund indvandrede Italienerne blive deres Nationalitet tro“ o. s. v. Aldes i samme Tonart taler en Forfatter (vistnok *L. Steub*, som særlig har givet sig af med Undersøgelser om Sprogforholdene i Tyrol) i „Augsb. Allg. Zeitg.“**): „Allerede er Botzen halvt-vælsk, Gargazon foran Meran og Brixen for en Fjerdedel.“ Dog er det ikke alene som Følge af Indvandring sønder fra, men ogsaa ved Ungdommens gradvise Overgang til italiensk Sprog, hvilket især skyldes Præstekabets Iver. Tidligere Artikler af den sidstnævnte Forfatter i samme Blad***) give flere Exempler herpaa: Præsterne forbød Børnene at tale tysk, ja tvang Folk til at aflægge Skriftemaal paa italiensk. Ogsaa nævner han Mænd, som efter at have tilegnet sig det fremmede Sprog have omdannet deres Navne og ere blevne afgjorte „Italianissimi“ †).

Hvad der saaledes foregaar, er dog ingenlunde noget nyt, men snarere Afslutningen paa en langvarig

Tilbagegang. Bispedømmet Trients Stad- og Landret fra det 13de Hundredaar er affattet i det tyske Sprog, og selve Byen Trient eller Trento, som den snarere bør kaldes, var i det 16de Hundredaar — da Kirkemødet holdtes her — mere tysk end vælsk; efter pavelige Paa-læg fra samme Tid skulde 12 af de 18 Domherrer være Tyskere*). Kort før den franske Revolution gik Sprog-grænsen omtrent ved Roveredo, hvor tvende Landsbyer havde de betegnende Navne Mezzo Tedesco og Mezzo Lombardo; men nu er den første lige saa vel som den anden helt italiensk, og i Løbet af hundred Aar har dette Sprog vundet et Bælte af 4—5 Miles Bredde**). Det tyske Sprog er i dette Tidsrum næsten fortrængt fra alle Dale, hvor det endnu levede: Val Sugana (sydøst for Trento), Val d'Arsa, Folgaria og Terragnuolo (øst for Roveredo), medens Stedsnavnene og Indbyggernes blonde Haar og blaa Øjne vidne om deres oprindelige Byrd. Kun i afsides Kroge af de nævnte Dale er der endnu Spor tilbage af det tyske Sprog, og Kampen staar nærmest om Neumarkt (mellem Trento og Botzen) og om Eggen ved Nons (vest herfor), hvor der er 4 smaa tyske Landsbyer***). I Alt opgives Tyskernes Tal i det vælske Tyrol til 6000, saa der er ikke stort tilbage at vinde for Italienerne.

Og som det gaar i Tyrol, gaar det ogsaa i de tyske Sprogøer i *Nord-Italien*, baade i de saa kaldte 7 Bygder (sette comuni) ved Vicenza og i de 13 (tre dici comuni) ved Verona. Af de sidste, hvis Indbyggertal 1818 opgaves for Estrup †) til 50,000, staa endnu kun 2 tilbage som tyske (Ghiazza og Fontana); af de første, som endnu i Slutningen af 18de Hundredaar vare tyske, og som 1853 talte 36,000 Indb., ere to helt italienske (Enego og Lusiana) og de andre til Dels. Af Hoved-bygden Assiagos 5—6000 Indbyggere kunne kun de ældre, men ikke de yngre længer Sproget; „om et Par Aartier vil der ikke være flere af disse saakaldte Cimbrere“ ††), medens der endnu i 16de Hundredaar taltes tysk ikke alene i de 7 Bygder, men i alle Bjergegnene ved Vicenza, og et Par Hundredaar tidligere var Byen selv sprogblandet, ligesom Trento endnu langt senere †††).

für roman. und engl. Sprache und Literatur. XV. Bd. 1876. S. 133. Smlgn. *Réclus*. Géogr. univ. III. S. 82). I Valais er en Tredjedel af Indbyggerne Tyskere, Resten Franskmand.

*) Köln. Zeitg. 1. Febr. 1876.

***) Augsb. Allg. Zeitg. 30. Oktbr. 1872.

***) Augsb. Allg. Zeitg. 30. Jan 1867 og 25. Maj 1869.

†) Brunner bliver til Fontana, Weiss til Baisini, ja selv en af Førerne for de vælske Tyrolere, Friherre de Prati, hedder nok oprindeligt Wieser.

*) Augsb. Allg. Zeitg. 29. Okt. 1872. Smlgn. *Schiern*. Nyere historiske Studier. 1879. II. S. 257—58.

**) *Réclus*. Géogr. Univ. I. S. 168—69.

***) Augsb. Allg. Zeitg. 7. Jan. 1867. Smlgn. *R. Böckh*. Der Deutschen Volkszahl. S. 145—46.

†) Samlede Skrifter. II. S. 125.

††) Augsb. Allg. Zeitg. 9. Jan. 1867. Smlgn. *Petermann*. Mittheil. 1859. S. 371.

†††) Augsb. Allg. Zeitg. 11. Sept. 1867 og 30. Okt. 1872. *Schiern*. Nyere historiske Studier. 1879. II. S. 259—61.

Der regnedes 1861 at være 12,000 tysktalende i disse 20 Bygder*). Ligeledes forsvinder det tyske Sprog i nogle smaa Bygder i det nordlige Piemont, sønden for Monte Rosa, hvor det har haft hjemme fra meget gammel Tid. 1824 opgaves disse Tyskeres — de saakaldte „Silvieres“ — Tal til 9000; men *A. Schott*, som først henlede sine Landsmænds Opmærksomhed paa den ejendommelige Fremtoning, at der i rent romanske Omgivelser levede en tysk Befolkning, udtalte allerede 1841, at dette Tal var meget overdrevet, og 1861 opgaves det kun til 3500**). I nogle af Bygderne har vistnok det tyske Sprog endnu Overvægten; andre ere blandede og nogle allerede helt italienske. Kirke og Skole bruger nu det italienske Sprog; kun en Gang imellem prædikes der tysk for den ældre Slægt, medens Regeringen før en Menneskealder siden endnu holdt tyske Præster til disse Bygder.

Men imedens det tyske Sprog saaledes viger tilbage for det italienske i Syd-Tyrol, vinder det derimod Fremgang paa en nærliggende Skueplads overfor et andet romansk Sprog, nemlig det saakaldte churvælske eller ladinske; i *Graubünden* og det nordlige Tyrol***). Denne Stamme, der regnes at være romaniserede Rhætiere, havde tidligere inde største Delen af Nord-Tyrol med Vorarlberg, hvilket kan ses af Stedsnavnene, og strakte sig i Schweiz over hele Graubünden og ind i Appenzell, samt til Wallensee i St. Gallen†), men er nu indskrænket til nogle enkelte Dale i Tyrol og en mindre Del af Graubünden. De vigtigste Bygder i Tyrol ere Enneberg med Badia og Gröden, øst for Brixen, men Bjærgboerne rundt om tale tysk, og de fleste af Ladinerne kunne allerede tale begge Sprog. Da de unge Mennesker jævnlig drage ud af Hjembygden for at tjene, lære de det fremmede Sprog og skamme sig senere ved deres eget ††). Højt regnet er der 10—15,000 Ladinere tilbage i Tyrol. I de sydlige Dale (Ampezzo o. fl.) sker Overgangen til det beslægtede italienske Sprog †††), hvilket

*) *R. Böckh*. Der Deutschen Volkszahl. S. 146 og 282.

**) *Unsere Zeit*. 1868 I. S. 924. *R. Böckh*. Der Deutschen Volkszahl. S. 281—82.

***) Sproget kaldes ogsaa „romaunsk“ og for Spot „krautvælsk“.

†) *Réclus*. Géogr. univ. III. S. 80 og 167. *L. Steub* i Augsb. Allg. Zeitg. 2. Jan. 1867 og 15.—17. Septb. 1875.

††) *J. Jung*. Römer und Romanen in den Donauländern. Innsbruck 1877. S. 282. — Indbyggerne i Gröden ere bekendte som duelige Træskærere. Endnu i 18de Hundredeaar naaede det ladinske Sprog til Taufers, Nord for Brixen, og ind i Vintschgau, Sydvest for Meran. Augsb. Allg. Zeitg. 3. Jan. 1867.

†††) *R. Böckh*. Der Deutschen Volkszahl. S. 144—46.

ogsaa sker i *Friaul*, hvis Indbyggere ligeledes af enkelte Forfattere regnes for at være oprindelige Rhætiere*). I Graubünden gaar det ikke bedre. Det ladinske Sprog er fortrængt fra hele den nordlige Del af Kantonet, Egnen om Chur medregnet, og baade imod Sydvest og imod Syd herfor har det tyske Sprog sine Udløbere, ja har allerede nogle Sprogøer midt i den romanske Del. Kantonets vestlige Del er ligeledes fremherskende tysk, og det er nærmest i Engadin (Inns øvre Dal) og i den øst herfor liggende Münsterthal, at det ladinske Sprog holder sig, men selv her er der enkelte tyske eller blandede Bygder**). Tilbagegangen er selvfølgelig meget langsom, paa Grund af Landets Bjærgnatur, og Tallene synes at gaa noget imod hinanden. 1860 opgaves 8858 Familier at tale ladinsk, men 1870 ikkun 8740; derimod var der baade for de tyske og de italienske Familiers Vedkommende en betydelig Tilvæxt. 1880 er Tællingen foretagen efter Personer, og der opgives 37,800 Ladinere i Graubünden imod 43,700 Tyskere og 13,000 Italiener; end videre 900 Ladinere spredte i andre Kantoner, hvor de selvfølgelig maa tabe deres oprindelige Sprog. Af Tyskerne boer mindst en Fjerdedel inden for Ladinernes Omraade. Ligesom i Tyrol trænger det italienske Sprog frem sønderfra, og den sydlige Del af Kantonet er allerede helt italiensk.

Et aldeles lignende Forhold som det, der finder Sted i det tyske Sprogs sydlige Grænselands, kommer ogsaa til Syne i dets nordlige, i *Slesvig*; thi her har det tyske Sprog i Løbet af de sidste hundred Aar vundet nogen Fremgang imod det danske, medens dette samtidig har trængt det frisiske tilbage. Det kan ikke være fornødent overfor danske Læsere at dvæle længe herved; det maa være nok at henvise til *Allens* store Værk „det danske Sprogs Historie i Sønderjylland“ og til *E. Hagerups* og *L. R. Tuxens* særlige Skrifter henholdsvis om det danske og det plattyske Folkesprog i Angel. Thi det er jo egentlig i dette Landskab, Sprogkampen i vor Tid har staaet: Fortyskningen af den sønden for liggende Halvø Svans falder lidt tidligere***), og Landet sønden for Danevirke har jo aldrig været beboet af Danskere, skjønt det til

*) Efter andre Forfattere er derimod det keltiske Element, det overvejende. Furlanernes Tal sættes til 400,000; men efter *Réclus*. Géogr. univ. I. S. 360 er der kun 50,000 „naar de fraregnes, hvis Sprog paa lidt nær er sammensmeltet med de egentlige Italieneres.“

**) *R. Böckh*. Der Deutschen Volkszahl. S. 147—48 og S. 283—86. *F. Rausch*. Geschichte der Literatur des Rhätoromanischen Volkes. Frankfurt 1870. S. 21—23.

***) Dog først afsluttet i vort Hundredeaar. *Allen*. I. S. 236 og II. S. 18—19.

Dels bærer Navnet „Dänischwold“. Af Tuxens Bog kan man bl. a. lære, hvor mange danske Elementer der findes i det plattyske Maal i Angel*), og gjennemgaar man Allens Bog, forbavses man især over, hvor langsomt Fortyskningen har gaaet frem, vistnok til Dels, fordi Slesvig er saa smalt, og Trykket sønder fra kun kunde øves paa et Bælte af faa Miles Længde. Dog fattedes det ingenlunde paa kraftige Anstrengelser fra tysk Side, og særlig stod et saa ypperligt Mittel som Skolerne til Raadighed; thi det er værdt at lægge Mærke til, hvad der viser sig ved mange af den nyere Tids Denationaliseringer, at ligesaa kraftigt et Vaaben Folkeundervisningen er til at værne om det nationale Liv, lige saa vel kan den bruges i et herskende Folks Tjeneste til at undergrave og udlette den folkelige Følelse hos en mindre, tilbagevigende eller ligegyldig Stamme. Allens Bog viser fremdeles, at Fortyskningen først i vort Hundrebaar har haft noget egentligt Held med sig, og det er slet ikke for meget sagt, at hvis den danske Regering havde haft Syn for Sprogets Betydning og i Tide fredet om Modersmaalet i Sønderjylland, ja hvis kun det var blevet udført 1810, som Frederik den sjette paabød om dansk Rets-, Kirke- og Skolesprog, men som han ikke havde Kraft til at sætte igjennem imod sine tyske Embedsmænd i Kjøbenhavn og i Slesvig, da vilde denne Landsdel rimeligvis endnu være dansk lige til Danevirke og sikkert ogsaa politisk være reddet for Danmark. Da man 1850 efter Oprøret søgte at oprette det forsømte, var det des værre for silde, i det mindste slog Tiden ikke til for at lade det faa de ønskede Virkninger. Hvor vidt Fortyskningen siden 1864 har formaat at udlette Levningerne af dansk Sprog i den sydlige Del af Angel og at forvanske det gamle danske Maal i den nordlige, derom haves vistnok ingen Fremstilling fra sagkyndig Haand, og da den større Del af Angelboerne allerede før 1863 var tysksindet, har den vel næppe gjort nogensomhelst Anstrengelse for at modsætte sig. Hvor livskraftig den danske Nationalitet i sig selv var netop i Slesvig, ses jo bedst af, at den uden at være støttet paa nogen Maade, ved Kirke og Skole, i Tidens Løb har fortrængt det *frisiske* Sprog helt eller til Dels fra flere Sogne i de vestlige Herreder, Enge, Læk og Stedesand i Kjer Herred, Adventoft, Nykirke og Rodenæs i Hviding, samt Nybøl og Deetzbøl i Bøking Herred; end videre fra det nordlige af Øen Sild og fra Sognene Fjold, Joldelund, Olderup og Svesing sønden for Bredsted, lige ned til den tyske Sproggrænse fra Husum over imod Slesvig**).

*) S. 4—5 og S. 20—39.

***) Allen. Det danske Sprogs Historie i Sønderjylland. II.

I det hele have *Friserne* som Folkestamme haft en ublid Skæbne og have maattet ligge under for alle de tilgrænsende, mere eller mindre beslægtede Folk. Nordfriserne udgjøre vel næppe 25,000 Mennesker og have endnu kun inde en smal Landstrimmel paa Slesvigs Vestkyst og de udenfor liggende Øer. Fra Eiderstedt fortrængtes det nordfrisiske Sprog i Løbet af det 18de Hundrebaar; det var endnu almindeligt 1652, men kun svagt henimod 1700, paa Nordstrand gik det til Grunde i 17de Hundrebaar, nærmest som Følge af Oversvømmelsen 1634, og paa Pelworm omtrent 1800*). Endnu tidligere (omtr. 1700) fortrængtes det sydfrisiske Sprog fra hele Hannover og Oldenburgs Nordkyst, samt fra Landskabet Ostfriesland, og det tales endnu kun paa Øen Helgoland (1,900 Indb., dog her stærkt blandet med plattyske og højtyske Ord), den lille Ø Wangeroge ud for Oldenburgs Kyst og i tre Landsbyer i det ved Sumpe afskaarne Saterland i Oldenburg**). Tilbage er endnu kun det vestfrisiske Sprog — dog kun som „Bondefrisisk“ — i en Del af den nederlandske Provins Friesland; men det er stærkt blandet med hollandske Ord, og selv Landboerne forstaa og tale fuldkomment vel hollandsk***). I Provinsen Groningen, der i gamle Dage ligeledes talte frisisk, er det for længe siden udsluttet, saa vel som i de Strækninger af Nederlandene vest for Zuidersøen, over hvilke Friserne i det 7de og 8de Hundrebaar udbredte sig†). Grænsen for Bondefrisisk sættes mod

S. 20—23, 378—84, 564—65 og 746—47. Mon ikke i ældre Tid ogsaa Manø, Fanø og Romø have været frisiske? — Smilgn. C. Paulsen. Samlede mindre Skrifter. I. S. 212 og C. P. Hansen. Chronik der friesischen Uthlande. 1856. S. 247.

*) H. Chr. Tamm. Friesische Spuren in Ditmarschen. Zeitschrift der Gesellschaft für Schlesw. Holst. Lauenb. Geschichte. VI. Bd. 1876. S. 28. Allen. Det danske Sprogs Historie. II. S. 739—40. C. Paulsen. Samlede mindre Skrifter. I. S. 210.

**) K. Clement. Lebens- und Leidensgeschichte der Friesen. 1845. S. 12—13 og Reise durch Frisland, Holland und Deutschland. 1847. S. 26—27.

***) Réclus. Géogr. univ. IV. S. 236. K. Clement. Reise durch Frisland, Holland und Deutschland. 1847. S. 34. — I nordlige Del af Oldenburg og Ostfriesland, samt den største Delen af Groningen ere Stedsnavnene frisiske; ogsaa til Dels Levemaaden. S. 26—27 og S. 44—47.

†) Næsten hele det nuværende Kongerige Nederlandene, Provinserne Holland, Utrecht, Geldern, Zeland, ja selv Bergen op Zoom, Antwerpen og Brugge indtoges af Friserne i det 7de Hundrebaar; men disse trækninger tabtes igjen efter Karl den stores Sejr 785, og de derboende Frisere smeltede snart sammen med Frankerne. Kampen. Geschichte der Niederlande 1831. I. S. 68 og 73. Ligner dette ikke mærkværdigt Baskernes kortvarige Indtagelse

Syd imellem Stenwijk og Wolvega, og det tales især i Egnene om Leruwarden, Bolswaard, Hindetopen og Molquerum*).

Frisernes gradvise Tilbagegang, der i mange Henseender ligner Baskernes og Kelternes, fremkalder uvilkaarlig det Spørgsmaal: Hvori ligger det, at et ellers saa kjækt, sejgt og dygtigt Folk ikke kan holde sig oppe i national Henseende? Grunden maa nærmest søges i den stærke Adskillelse i smaa Stammer med egne, endog meget stærkt afvigende Dialekter, og i den dermed nøje sammenhængende Omstændighed, at der ikke i Tide uddannedes et Skriftsprog, fælles for hele Folket. De, der fik en højere Dannelse, brugte derfor gjerne et mere udviklet Nabosprog, og det samme gjordes i Omgang med Udlændinger. Allerede fra gammel Tid kaldes Nord-Friserne „trilingves“, fordi de talte tre Sprog, nemlig dansk og plattysk foruden deres eget Modersmaal**). Men dette havde til Følge, at Sproget forblev udyrket og derved blev mere og mere uskikket til Meddelelsesmiddel, hvor Talen var om alle højere Æmner. Senere har For-

sømmelsen ikke kunnet oprettes, og den nyeste Tids Forsøg paa at skrive Bøger i disse hensygnende Maal have derfor kun en lignende Interesse som de Dialekt-Digtninger, der fremkomme paa flere Steder, men de ville ikke være i Stand til at vække et nationalt Liv*). End videre klages fra frisisk Side over, at de Frisere, som arbejdede sig i Vejret, f. Ex. Skipperne, tog tyske, hollandske eller andre fremmede Navne og kaldte sig Danskere, Tyskere eller Hollændere**). Endelig har ogsaa der Uviljen imod Krigstjeneste gjort sig gjældende ligesom hos Baskerne, og dette har fremkaldt ikke ringe Udvandring, især efter 1864.

Hvad der ovenfor er sagt om Friserne, gjælder i det væsentlige ogsaa om de andre hensygnende Folkefærd; de ere splittede i flere Stemmer, tale indbyrdes stærkt afvigende Maal og have kun i forholdsvis ringe Grad formaaet at udvikle Sproget til et Bogprog. Der er saaledes 4 bretonske Dialekter, af hvilke den ene (fra Egnen om Vannes) er vidt forskjellig fra de andre og tillige stærkt paavirket af det franske Sprog; kun den leonard'ske (fra St. Pol de Léon) kan forstaaes i hele Nedre-Bretagne, og i den ere de bretonske Skrifter affattede. Men hvad der er overgaaet til Literaturen, er næsten kun Folke-

af Gascogne? — Smlgn. *Clement*. Lebens und Leidensgeschichte der Friesen. S. 11—13.

*) *Clement*. Reise durch Frisland, Holland und Deutschland. 1847. S. 58—59. — Bondefrisisk tales kun i nogle enkelte Byer, Dokkum, Franeecker og Smek; ellers kun paa Landet, og hverken i Leeuwarden eller Harlingen. Under disse Forhold er det kun en ringe Trøst, at der er optaget mange frisiske Ord i det hollandske Sprog. S. 80.

Efter al Rimelighed har ogsaa *Ditmarsken* i ældre Tider haft en større eller mindre frisisk Befolkning, som senere er smeltet sammen med den nedersachsiske. Dette blev i sin Tid stærkt gjort gjældende af *N. Outzen*. (Kieler Blätter V. Bd. 1819 og Staatsbürgerliches Magazin I. III. 1821—23), og det erkjendes baade af *Dahlmann* (i Udgaven af *Neocorus*, Chronik des Landes Ditmarschen 1827. I. S. 86 og 595 og i Vorlesungen über die Geschichte Ditmarschens. 1873. S. 212—24) og af *G. Waitz* (Schleswig-Holsteins Geschichte 1861. I. S. 98); men disse Forfattere ere nærmest tilbøjelige til at tro enten paa en senere Indvandring af Sydfriserne eller paa en tidligere sydfrisisk Befolkning, som er bleven opløst af de indtrængte Sachserne. *Tamm* søger derimod i den ovennævnte Afhandling (S. 19—20, 28, 30 og 35) at godtgjøre, at det har været Nordfriserne, der altsaa for adskillige Hundreder siden have delt samme Skæbne som deres Stammefrænder senere i Eiderstedt. Han finder mange Spor af Friserne: den gamle ditmarske Dragt, Brugen af Nævn, den store Gæstfrihed, som ikke udmærker Nedre-Sachserne, og den skarpe Adskillelse over for det øvrige Holstein. — *Kohl*, Die Marschen und Inseln der Herzogthümer Sleswig u. Holstein. 1846. III. S. 109—12, holder ogsaa paa et stærkt frisisk Element i Ditmarsken og henviser særlig til dets demokratiske Statsordning. Smlgn. samme Skrift. II. S. 74.

***) *Allen*. Det danske Sprog i Sønderjylland. I. S. 126.

*) Næsten ethvert Herred og hver af de større Øer har sit særlige Maal, og Indbyggerne fra det ene Sted have vanskeligt ved at forstaa Folk fra et andet. *C. Paulsen*. Samlede mindre Skrifter. I. S. 208. *K. Lyngby*. Om Nordfrisisk. 1858, behandler to særskilte Maal, fra Bøking og fra Hviding Herred; i Tidsskrift for Filologi og Pædagogik. III. S. 212, siger han, at man maa skjelne mellem Foreninger af Fastlandsmaalet og af Ømaalet, og S. 217 taler han end videre om Bredsted-Frisisk. Nordfrisisk brugtes vistnok paa Øerne ved Undervisningen lige indtil 1804, men var paa Fastlandet fortrængt en Menneskealder før (forbudt 1768). Dermed brugtes tidlig plattysk og siden 1730 højtysk Kirke- og Retssprog, og end ikke Bibelen er oversat paa dette Sprog, men vel Luthers Katekismus (dog ikke trykt). Se *Allen*. Det danske Sprog i Sønderjylland. I. S. 280—84 og II. 738—39. *C. P. Hansen*. Chronik der friesischen Uthlande. 1856. S. 182 og 238. — Senere er der paa Sildringer Maal blevet trykt et Skuespil („di Gidtsals“, Gniern, 1809), en Roman („di lekkelk Stjüürmann“, den lykkelige Styrmand, 1833), samt nogle Digte, alle af J. P. Hansen, og „Uald Söldring Tialen“ (udvalgte sildringer Fortællinger, 1858) af hans Søn, den ovennævnte C. P. Hansen.

Lidt bedre er det i saa Henseende gaaet Bondefrisisk; Præsterne brugte det tidligere i deres Prædikener; fra gammel Tid ere Love og Krøniker forfattede paa dette Sprog, og ikke faa Bøger trykte, deriblandt flere Digtninger af ikke ringe Værd; derimod ingen Bibeloversættelse.

***) *C. P. Hansen*. Chronik der friesischen Uthlande. S. 173.

sange og Ballader fra den ældre Middelalder (Grundlaget for Artus-Romanerne og andre Ridderdigtninger), og det samme er Tilfældet baade for Skotlands og Irelands Vedkommende. Den walisiske Literatur alene har frembragt Skrifter af virkelig Værd og fra nyere Tid*). Baskerne i Frankrig have ikke mindre end 3 særskilte Dialekter, og deres Landsmænd i Spanien lige saa mange. Der findes i dette Sprog fra gammel Tid Folkeviser, især historiske, Romancer, Satirer og en ejendommelig Slags Skuespil, kaldte „Pastorales“, nærmest Tragedier om legendariske eller historiske Æmner (et af de nyeste omhandler Napoleon den førstes Fald). Ogsaa fremtraadte i det 16de og 17de Hundredeaar et Par ret mærkelige Digttere; men skjønt der allerede findes en trykt baskisk Bog fra 1545, omfatter den senere Literatur dog næsten kun Andagtsbøger og Psalmer, og fra den nyeste Tid kun enkelte Digtninger, t. Ex. om Baskernes Udvandring til Sydamerika, og et Par andre

Skrifter*). Endnu mere splittede ere Ladinerne, skjønt deres Tal er meget ringere. Alene i Tyrol er der to Dialekter, den ennebergske og den grödnerske, af hvilke den sidste endda falder i flere Underdialekter, omtrent som i Nord-Frisland en for hver lille Bygd. I Graubünden deler det vestlige, romaunske Sprog sig i to Grupper, og det østlige, engadinske sig ligeledes i to, som yderligere spaltes. Derimod er der en forholdsvis stor og tidlig Literatur: allerede fra 16de Hundredeaar Oversættelser af bibelske Bøger og andre Andagtsbøger, bibelske Skuespil og episke Digte, senere nogle historiske Skrifter og fra vor Tid Digtninger af forskellig Art og, som det synes, ikke uden Værd. Ogsaa er der siden 1836 i Graubünden udkommet flere Ugeblade, om end kun et Par have holdt sig igjennem en længere Aarrække**). Hvor kan man under saadanne Forhold tro, at en lille Stamme i Længden kan holde sig jævnsides med store Nabofolk?

*) *Vapereau*. Dictionnaire univ. des littératures. 1876. S. 325, 848 og 562. *Phillips*. Wales. 1849. S. 573.

*) *F. Michel*. Le Pays Basque. 1857. S. 43—92 og S. 440—536.

***) *F. Rausch*. Geschichte der Literatur des Rhäto-Romanischen Volkes. 1870. S. 27 og S. 56—158.

Edouard Desor †,

af Ed. Erslev.

Naar man besøger de større Byer i Schweiz, er der bl. a. ét, man kommer til at tænke paa og undres over, nemlig den Mængde fremragende Videnskabsmænd, som dette lille Land har frembragt; thi paa saa godt som alle Videnskabens Omraader have Schweizere ydet noget stort. I Universitetets Festsal i Basel findes over 100 Portrætter af Baseler-Lærde, hvoribl. Reformatoren Oekolampadius, Kosmografen Seb. Münster, Kemikeren Schönbein (Opfinderen af Skydebomulden), Matematikerne Bernouilli og Euler o. s. v., og her levede ogsaa Erasmus fra Rotterdam i Landflygtighed; i Zürich mindes man Zwingli, Konrad Gesner („den tyske Plinius“), Fysiognomikeren Lavater, Pædagogen Pestalozzi, Filologen Orelli, Fysiologen Kölliker o. s. v., og i Genève er Rækken saa stor, at man næsten kommer til at tænke paa Paris, saaledes Rousseau, Botanikeren de Candolle, Geologen Brongniart, Fysikeren de Luc, Statsministeren Necker, Historikeren Sismondi, Kartografen Dufour, Alpernes Beskriver de Saussure, Astronomen Mallet o. s. fr.,

ikke at tale om alle de navnkundige Folk, der have levet længere Tid i eller i Nærheden af denne By: Voltaire, Milton, Shelley, Humphry Davy, Gibbon, de Charpentier o. s. v. Ogsaa i vore Dage er der et overordentlig stort videnskabeligt Liv i Schweiz, og ved hvert af Landets Universiteter findes der Videnskabsmænd af høj Rang. — Kunsten har derimod aldrig indtaget noget fremragende Standpunkt i dette Land, og den gjør det heller ikke nu; i de forskellige Byer er der vistnok Kunstsamlinger, men de indeholde ikke meget, uagtet Baseler-Samlingen er den rigeste i Verden paa Ting, der skrive sig fra Hans Holbein d. y.; af Malere har Schweiz kun frembragt to meget fremragende, nemlig Landskabsmaleren Alex. Calame og Leopold Robert. Af Musikere kan Landet ikke opvise nogen eneste af Betydning.

Iblandt Schweiz's fremragende Videnskabsmænd var indtil forrige Aar *Ed. Desor*, og da han tre Gange har været i Norden, og da han har leveret et Arbejde, hvori han,